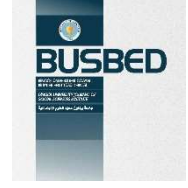

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 09.07.2021
Kabul Tarihi : 14.03.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.968966>

XVI. YÜZYILDA CELÂLİLERE LOJİSTİK SAĞLAYAN SERBEST TİMARLAR

Savaş YILMAZ¹

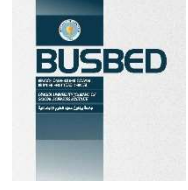
ÖZ

Osmanlı'da XVI. yüzyılın ikinci yarısında; “Celali İsyanları” özellikle köylerde yoğunluk kazanmıştı. Kanunî'nin son döneminde ortaya çıkan eşkıya, keşif hareketini II. Selim döneminde hızlandırmış, III. Murat döneminde Kanun-ı kadimin bozulmasıyla, yoğunluklarını artırmıştı. III. Mehmet döneminde ise kanunsuzlukları ile yağmalarını buhrana dönüştürmüşlerdi. Bu sorunun ortadan kaldırılıp güvenliğin sağlanabilmesi için askerî, idari, adli tedbirler alınmıştı. Kolluğun takip ettiği eşkıya, sıkıştığında serbest tımarlara sığınarak her defasında kurtulabilmişti. Böylece tımar sahipleri, onların güçlenmesine imkân vermişlerdi. Ayrıca paralı askerlerin de eşkıyalığa girişmeleri askerî strateji ve taktikleri bilmeleri isyan ateşini körüklemişti. Kolluğun eşkıya ile baş etmesinde “savaş sanatında” mahir olanlar ile işsizler (suhteler) güruhunun, eşkıyanın insan kaynağını oluşturması, zorluklara neden olmuştu. Celâliler hakkında pek çok çalışmalar yapılmış olsa da “serbest tımarların” eşkıyalık olaylarının gelişip alevlenmesindeki yerine dair müstakil çalışmanın olmayışı bu konunun araştırılmasını gerektirmiştir. Divân-ı hümayûnda serbest tımarlara sığınan eşkıya hakkındaki kararlar araştırıldığı için bu çalışmada ana kaynak olarak mühimme defterleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divân-ı Hümayûn, Serbest Tımarlar, Sipahi, Köylü, Eşkıya

¹ Dr., MEB., syilmaz3840@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6979-6495.

Article Type : Research Article
Date Received : 09.07.2021
Date Accepted : 14.03.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.968966>

FREE TIMARS PROVIDING LOGISTICS TO JELALIS IN THE SIXTEENTH CENTURY

Savaş YILMAZ¹

ABSTRACT

In the Ottoman, in the second half of the sixteenth century; The "Jelali Revolts" had gained intensity especially in villages. Bandit gangs, who emerged towards the later period of Suleiman the Magnificent, expedited the exploratory missions during the reign of Selim II, and their intensity increased as the Ottoman law code deteriorated during the period of Murat III, they increased their intensity with the deterioration of the supreme legal system, and in the period of Mehmet III, they turned their looting and plunder into depression with their lawlessness. The bandits, followed by the law enforcement, were able to escape each time by taking shelter in free timars when they got stuck; thus, the timar owners allowed them to become stronger. In addition, the fact that the mercenaries were bandits and knew military strategy and tactics fueled the fire of rebellion. In coping with bandits; The fact that the people skilled in the "art of war" and the unemployed (suhte) formed the human resource of bandits caused difficulties. Although there have been many studies on the Jelalis, the lack of an independent study on the place of "free timars" in the development and exacerbation of banditry has necessitated the investigation of this subject. Since the decisions about the bandits taking shelter in free timars in the imperial court were investigated, mühimme records were used as the main source.

Keywords: Imperial Court, Free Timars, Sipahi, Peasant, Bandit

¹ Dr., MNE., syilmaz3840@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6979-6495.

GİRİŞ

Osmanlılar, merkezî yapı çerçevesinde taşra yapılanmasını belirli bir hiyerarşi ve disiplin içerisinde oluşturmuşlardı. İdari yapının işleyişinde en alt yönetim biriminden merkezî yönetime kadar disiplin ve koordinasyona dikkat etmişlerdi. Böyle bir idari yapının oluşumunda aşağıdaki anlayış etkili idi:

“Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi kültürünü patrimonial-bürokratik devlet yapısına oturtan, aynı zamanda da İslâmî ve Yakındoğu’ya özgü fikirler taşıyan, Daire-i Adliye kavramının oluşturduğu düşünülmektedir. Genel anlayış adaletin mutlak otoriteyi dengeleyen esas unsur olmasıdır. Daire-i Adliye, sekiz temel ilkeye dayanmaktaydı: Bir devletin şeriatı uygulayabilmesi için bir hükümdara sahip olması gerekir, bir hükümdar askersiz hükmedemez; serveti olmadan da asker toplayamaz; serveti ona sağlayan reâyâsıdır; reâyâyı hükümdara kul eden adalettir; adalet dünyanın kurtuluşunu sağlayacaktır; dünyanın dayanağı devlettir, devleti düzenleyen de şeriattır” (Barkey, 2011, s. 28).

Bu anlayışı benimseyen Osmanlılar, kurumsal yapılanmalarını adalet, liyakat ve sadakat üzerine kurarak (Lewis, 2006, s. 15) idari yapılanmalarını; *“...beylerbeyliği, sancakbeyliği, kaza ve karye şeklinde...”* oluşturmuşlardı (Uzunçarşılı, 2011a, s. 503). Bu mülkî yapının oluşumunda toprak (tımar) sistemi belirleyici olup idari teşkilatlanma ile toprak sistemi arasında doğrudan bir illiyet/bağ kurulmuştu. Osmanlılarda arazinin kullanımı; toprağı tasarruf edenlerin statüsü ile toprağın niteliğine göre belirlenmişti. Bu anlayışa göre arazi şu şekilde sınıflandırılmıştı: *“Arâzi-i Memlûke, toprağın tasarrufu tamamen sahibine aittir. 2. Arâzi-i Mevkûfe: Burada elde edilen gelirler, hayır kurumlarına verilir. 3. Arâzi-i Emirîyye (Mîrî Arazi): Tasarruf hakkı devlete ait olan arazilerdi. 4. Arâzi-i Metrûke: Kullanılmayan yani terk edilmiş topraklardan oluşmaktaydı. 5. Arâzi-i Mevat: Verimli olmayan arazilerdi”* (Halaçoğlu, 1998, s. 91).

Osmanlı toprak düzeninin oluşumunda; devlete görevlilerinin masraflarının karşılanmasının yanı sıra hayır kurumlarına gelir sağlanarak sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi gibi özelliklere bakılmıştı. Devlet genelinde arazinin niteliği ile arazinin tasarrufu tek tip arazi oluşumuna izin vermemişti. Toprağın geliri ile tasarruf edenlerin statüleri arasındaki illiyet ön planda tutulmuş, toprakta elde edilen gelirin düzenli ve sürekli olmasına dikkat edilmişti (Kazıcı, 2011, s. 432). Böyle bir anlayışın pratiğe dönmesi için tımar sistemi uygulanmıştı. Osmanlılar, tımar sistemi ile taşradaki idari yapılanmayı sağladıkları gibi toprağın tasarruf şeklini de belirlemişlerdi. Tımar sistemi, miri arazinin gelirlerinin tamamının ya da belirli kısmının, belirli şahıslara hizmetlerine mukabil verilmesinden oluşmaktaydı. Toprağın belirli bir şahsa verilmesinde ise; devlete yapılan hizmet referans alınmış ancak arazi bir mülk olarak verilmemişti. Arazinin kullanımı, devlet kapısındaki hizmet süresi ile sınırlı idi (Cin, 2016, s. 74). Merkezî yönetim, tımar sistemi ile askerî ve idari memurlara görev ve sorumluluklarına binaen gelirler sağlardı (İnalçık, 2000, s. 185). Tımar sistemi ile toprak politikasının esasları belirlenmiş ve daha dinamik bir devlet sistemi kurulmuştu (Genç, 1990, s. 19). Osmanlı idari yapısı ile toprak sistemi arasındaki bağ tımar sistemi ile sağlanmıştı. Tımar sistemi kendi içinde sınıflandırılmıştı. Ancak biz burada konumuz gereği mali tımarlara değineceğiz. Mali tımarlarda kendi içinde iki kısma ayrılmıştı. Bunlardan birincisi, serbest tımarlar ikincisi ise serbest olmayan tımarlardı. Has, zeamet gibi dirlikler subaşı, çeribaşı gibi üst düzey bürokratlara belirli süre ile verilmesine serbest tımar denilirdi. İkinci ise tımar sahibinin bād-ı hevâ gibi vergileri alamadığı dirliklere serbest olmayan tımarlar denilirdi. Serbest tımar sahipleri bād-ı hevâ vergileri olan gerdek, tapu, kışlak, otlak gibi vergileri tahsil ederlerdi (Cin, 2016, s. 88).

Osmanlı mülkî yapısı içerisinde en küçük idari birim olan karyelerin/köylerin tımar sistemi bakımından statüsüne bakıldığında serbest tımarlar (has, zeamet, vakıf, dizdar tımarı) ile serbest olmayan tımarlar olarak belirlendiği görülmektedir. Serbest tımar olan köylerin güvenliğinde genelde voyvodalar sorumluydu. Buralara sancakbeyi ile subaşılarda dahi giremezlerdi. Ancak serbest tımarların güvenliğinden sorumlu olan zabıtlar, salb u siyaset (idam) cezasının yerine getirilmesinde sadece sancakbeyinin emrine uyarlardı (Arslan, 2001, s. 47). İdam gibi ağır cezaların infazında, sancakbeylerine yetki verilerek serbest karyelerdeki zabıtların, keyfî davranışları önlenmek istenilirdi. Serbest tımar kolluğuna geniş yetkilerin verilmesi zaman içerisinde kanunların uygulanmasında bazı sorunları beraberinde getirmişti.

Tımar sistemi ile köylünün ekonomik yapısı gözetilirdi. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında köylünün, mali yapısı bozulmaya başlamıştı. Köylüler yaşadıkları mali krizi aşabilmek için tefecilere borçlanmışlardı. Aşırı faizle borçlanılması, üretimin sekteye uğraması ile sosyal dokuda da bozulmayı beraberinde getirmişti. Katar kadısı, divana mektup gönderip eşkıya ile iş birliği yapan kaza halkından bazılarının köylülere aşırı faizle borç verdiklerini, borcunu ödeyemeyenlerin ellerindeki tımarları ise eşkıyanın yardımıyla aldıklarını arz etmişti (BOA. MD 69, 215/119-2). Kaza kadısı, taşradaki köylünün sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi vererek yaşanan sorunlara çözüm bulunmasını istemişti. Köylüler, ekonomik durumlarını düzeltmek için tefecilerin yanı sıra köylerindeki memurlara da faizle borçlanmışlardı. Kırçova kazasına gönderilen hükümde İshak Bey Mescidin

imamı Halil'in, köylülere aşırı faizle borç verdiği, borçlarını ödeyemeyen köylülerin; tarla ve bağlarını aldığı için göçtükleri belirtilerek kadının bu durumu araştırması emredilmişti (BOA. MD 24, 72/24).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında cari faiz oranı %10-15 iken köylüler, borç bulabilmek için tefecilere daha yüksek oranlarla borçlanmışlardı. Tefeciler, köylülerin borçlarını ödeyememeleri nedeniyle geçim kapısı olan tarlaları ile bahçelerini almışlardı. Borçları nedeniyle tarım alanları ile bahçelerini kaybeden köylüler, ücretle eskiden sahibi oldukları yerlerde çalışır hale gelmişlerdi. Bazen de borç karşılığında tefecilere bıraktıkları tarım alanlarında, tarımın yerine hayvancılığın yapılması nedeniyle iş dahi bulmalarında zorluklara yol açmıştı. İşsiz kalan köylüler başıboş levend durumuna düşmüşler geçinebilmek için Celâliler ile iş birliği yapmaya başlamışlardı (Cezar, 1965, s. 63-65).

Savaş dönemlerinin paralı askerleri sarıca, levend ve sekbanlar, savaşın sona ermesi ile topraksız kalan köylüler gibi eşkıyalık olaylarına karışarak (Faroqhi, 2016, s. 23), askerî tecrübeleri ile ön plana çıkmaktaydılar. (Akdağ, 2013, s. 162). Celâlilerin, insan kaynakları arasında yer alan suhteler ile herhangi bir nedenle bu suç örgütüne katılmış sıradan reâyâdan, bunların, farklı bir yapıları vardı. Savaş dönemlerinin aranan paralı askerleri ateşli silahları kullanmaları, muharebe taktik ve usullerini bilmeleri, stratejik davranabilme kabiliyetlerinin yanı sıra disiplinli oluşlarıyla, Celâlilerin en önemli insan kaynağını oluşturmuşlardı. Celâlilerin bir başka insan kaynağı ise medrese talebeleri (suhteler) idi. Medreselerden mezun olan suhteler iş bulamayıp geçinemedikleri için eşkıyalık olaylarına karışmışlardı (Faroqhi, 2016, s. 145).

Kanunî'nin son yıllarında ortaya çıkan, II. Selim döneminde yoğunluğunu artıran, III. Murat döneminde kır yerleşkelerini kaosa çeviren eşkıya, III. Mehmet döneminde Orta Anadolu'da daha etkili olmuştu. Kolluk, bunlarla mücadelede oldukça zorluklar yaşamıştı (Yılmaz, 2018, s. 62-63). Kır yerleşkelerinde güvenliğin sağlanmasında yaşanan zafiyetler (savaşlar nedeniyle yeterince askerin olmayışı) (White, 2013, s. 137) işsiz ve güçsüzlerin geçinememelerini bahane etmeleri ile tımarlarına el konulanların da (Cezar, 1965, s. 98) bunlarla ittifakları, bu isyanın kontrol edilmesinde karşılaşılan güçlükler arasındaydı. Böylece uzun yıllar devletin enerjisi heba edilmiş, kır yerleşkeleri yağmalanmış, başta köylüler olmak üzere halk çeşitli zulümlere uğramıştı.

1. Tımar Sistemi

Osmanlı yönetim yapısı ile toprağın kullanımı arasında bir bağın olduğu bu bağın daha kuruluş yıllarında Osman Bey: "*Kime bir tımar verirsem elinden sebepsiz yere almasınlar. O ölünce oğluna versinler. O çocuk dahi olsa versinler. O, savaşa yarayacak hale gelinceye kadar sefer vaktinde hizmetkârları sefere girsin. Her kim bu kanunu tutarsa Allah razı olsun.*" diyerek belirtmişti (Aşıkpaşaoğlu, 2011, s. 30). Osman Bey, toprak sisteminin özünü oluşturan, tımar sistemini ilk uygulayan idareci (Bey) idi (Öztürk, 2012, s. 66). Bu konu hakkında Ziya Karamursal, Osmanlılarda ilk tımarın, Orhan Bey döneminde Candarlı Kara Halil tarafından uygulandığından bahsetmiş (Karamursal, 1989, s. 198) olsa da tımar sistemini ilk uygulayan Osman Bey'in olduğu anlaşılmaktadır: "*...bir tımar verem anı bi-lâ-sebeb kimse almasun. Ol öldüğü vakt oğluna virsünler. Eğer kiçirek kalursa hizmetkârları anın yerine sefere varsunlar, tâ oğlan sefere varınca. Her kim bu âdeti boza Allâhu tebâreke ve te'âlâ idenden ve itdürenden râzı olmasun*" (Matrakçı Nasuh, 2019, s. 127). Osman Bey, bu şekilde toprak sistemini oluşturarak hazinenin önemli gelirlerinden biri olan tarım alanlarını denetleyip daimî bir gelir sağlamıştı. Mülki yapının; üretim üzerine kurulması, toplumsal yaşamın düzenlenip aynı zamanda refahın sağlanmasına da hizmet etmişti. Osmanlı mülki yapılanması bu şekilde adil yönetim üzerine kurularak üretim merkezli bir sisteme dayandırılmıştı.

Tımarların tevcihinde tımarlı sipahinin ölmesi halinde oğlu/oğulları tımar almaya hak kazanırdı. Tımar almaya hak kazananlara verilecek tımarın büyüklüğü ise babalarının hayatta iken tasarruf ettikleri dirliğin büyüklüğüne göre belirlenirdi. Tımar sahibi bazen de tasarrufundaki tımarlardan feragat edip oğluna/oğullarına tımarın belirli bir kısmı ile tamamının verilmesini yönetime arz edebilirdi. Tımar almak isteyenlerin sayısının zamanla artması tımarların verilmesinde bazı sorunları da beraberinde getirmişti. Tımar almak isteyenler ilk dönemler komutanlarca seçilirlerdi. Komutanlar, bunlar hakkındaki raporları divana gönderirdi. Padişahında uygun görmesi halinde beylerbeyine bir emr-i şerif gönderilerek tımar verilmesi emredilirdi. Tımar almaya hak kazanan aday, elindeki emr-i şerifle gezerek, kendisine uygun boş tımar bulurdu (İnalçık, 2000, s. 158).

Tımar sisteminin ilk uygulamaları yukarıda da belirttiğimiz gibi Osman Bey ile başlamış, Orhan Bey bu sistemi devam ettirmiş, sınır boylarındaki komutanlara fethettikleri yerleri tımar olarak vermişti (Cin, 2016, s. 84). I. Murat, Rumeli'de fetihlerin artmasıyla ilk defa burada tımar sistemini uygulayarak sistemin işlerliğine yeni bir boyut getirip zeamet uygulamasını başlatmıştı. Tımar sistemi has, zeamet ve tımar olarak belirlenerek kendi içerisinde derecelendirilmişti (Gökbilgin, 1972, s. 28).

Selçukluların toprak sistemi (iktâ), üzerine kurulan tımar sistemi zamanın ruhuna ve ihtiyaçlara göre mahirâne bir şekilde yeniden yapılandırılarak ordunun esasını oluşturan tımarlı askerler meydana getirilmiştir. Padişahlar, zeamet ile sancak beylerine toprak tevcihinde bulunmuşlardı (Turan, 2011, s. 247). Fatih Sultan Mehmet ise bu toprak sistemini sosyo-ekonomik düzen ile idari yapının mihenk taşı olarak belirlemiştir (Kılıçbay, 2010: s. 274). Osmanlılar; bu sistem ile merkezîyetçi bir devlet düzeninin yanı sıra sosyo-ekonomik yapılarını üretim üzerine kurmuşlardır. Köylülerin tarım alanlarını ekip biçmesi ile köylerinden ayrılmamaları için sıkı tedbirler alınmıştır (Faroqhi, 2010, s. 123). Fatih Sultan Mehmet, köyünü terk edenlerin, cizye vergisinin yarısını tımar sahiplerinden diğer yarısını da köylülerden alınmasını emretmiştir (İnalçık, 2011, s. 58). Fatih, tımar sisteminin bozulmaması için sıkı tedbirler almış, mülkî yapının adeta taşıyıcı kolları olan “köylü-toprak” ikilisini sistemin aslı unsuru haline getirmiştir.

Merkezî yönetim, tımar sisteminin işlerliğine önem vererek halkın gıda ihtiyaçlarının karşılanmasına da gayret etmiştir (Tabakoğlu, 1987: s. 128) Üretimin asıl amacı halkın ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik idi (Kılıç, 2002: s. 723). Osmanlılar tarım politikası zamanın ruhuna ve ihtiyaçlara göre üretime dayalı bir tarım politikasını oluşturmuşlardır. Bu politikanın sürdürülmesinde zaman zaman vergi muafiyetlerinin sağlanması önemli bir teşvik mahiyetindeydi. Mali yönde rahatlayan köylüler, üretimin sürdürülmesini sağlamışlardır. Bu sistem sayesinde devasa bir Osmanlı Ordusu savaşa her an hazır tutulmuş ve ekonominin gelişmesinde de katalizör etkisi yapmıştır (Öztürk, 2012, s. 73).

Devlet, tımar sisteminin işlerliği ile işlevselliğine oldukça önem vermiştir. Tımarların dağıtılmasından tımarlı sipahiler ile köylülerin görev ve sorumluluklarına kadar kurallar manzumesi, sistemin işlerliği ile kendi içerisinde nasıl disiplinize olduğunu göstermektedir. Tımarların dağıtılmasında köy, mezraa ile çiftlik sınırlarına bakılmaktaydı. Devletin, belirli yükümlülükleri yerine getirmeleri karşılığında tımar verdiği kişiler, toprağın sahibi değillerdi. Sadece sorumlu oldukları yerlerde tarım alanlarının kullanımından, vergilerin toplanmasına, boz kalan yerlerde ekimin sağlanmasına, otlakların, yabancı meyve ağaçları ile suların vs. denetlenmesine dair görevleri bulunmaktaydı. Ayrıca sorumluluk yerlerinde güvenliği sağlayarak suçluları yakalayıp adalete teslim etmeleri de vardı. Merkezî yönetim, bunların görevlerini tanımlayıp kadı gibi ceza verme yetkisine sahip olmadıklarını da belirtmiştir (İnalçık, 2000, s. 157). Bu devlet politikasının kır yerleşkelerinde uygulanmasında tımarlı sipahiler önemli rol oynamışlardır. Geniş yetkilerle donatılan sipahilerin sorumlulukları kanunla belirlenmiş, toprakla bağ olan köylüler üzerinde baskı ve zulüm yapmamalarına dair kanunî tedbirler de alınmıştır (Barkan, 2010, s. 332). Osmanlı idari, sosyo-ekonomik yapısının gelişip gelişmesinde önemli bir yere sahip olan bu sistemin uygulanmasındaki ihtilaflar, kanun gücüyle çözüme kavuşturulmuştur.

Tarihî süreç içerisinde tımar sisteminin sosyo-ekonomik yapının sürdürülmesindeki önemi daha da belirginleşmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde bu sistem mükemmel bir şekilde uygulanmıştır. Bunda İdris-i Bitlisi'nin, Yavuz'a köylünün önemine dair:

“Sultan için ra'yyet nihayetsiz ve koruma derdi olmayan bir hazinedir. Bu zahmetsiz ma'deni ve nihayetsiz hazineyi devam ettirmek, sultanın birinci vazifesidir. Bu vazifenin ifası da, ancak, re'ayaya yüklenecek mali vergilerin onların kudreti nispetinde olması ve şer'i kanunlar ile hulefay-ı raşidinin sünnetinden şaşılmaması ile mümkündür. Re'ayaya aşırı mali mükellefiyetler yüklemek, biladın umranına münafî olduğu gibi ahalinin de maiyet cihetinde perişaniyetine sebebidir. ... Padişah da ra'yyetine karşı perhizli olmalıdır. Zaten ra'yyetin mali za'fiyete düşmesi, sultanın za'fına; sultanın za'fi ordu ve erkan-ı devletin za'fına, bunların za'fi ise devletin za'fına ve düşmanların kuvvetine yol açar ... Sultan, kendine bağlı amir ve hekimlerin, re'ayaya zulmetmelerini de önlemelidir” (Aktan vd., 20002, s. 2) tavsiyeleri etkili olmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde ise tımar sistemi klasik şeklini almasına (Cin, 2016, s. 85) rağmen sistemin bozulması ilk defa bu dönemde gerçekleşmişti (Kılıçbay, 2010, s. 42). Bu dönemde tımar ve zeametlerin tevcihinde genellikle eyalet yöneticileri sorumlu tutulduklarından dolayı bazı yolsuzlukları neden olmuştu (Lybyer, 2011, s. 112). Tımarların tevcihindeki düzensizlik devam etmiş, İran seferinde yararlılıkları görülen köylülere de tımar verilmişti. Ancak bu uygulama köy yerlerinde üretimin düşeceği endişesinin taşınmasından dolayı son verilmişti (Barkey, 2011, s. 49). Vezir Rüstem Paşanın, ilk defa uyguladığı iltizam usulü sonun başlangıcı olmuş, tımar sisteminin bozulmasına giden yolu iyice aralamıştı. Üretici kesim olan köylülerden, mültezimler daha fazla gelir elde ederek zulüm yapmışlardır. II. Selim döneminin tecrübeli devlet adamı Sokullu Mehmet Paşa, tımar sistemindeki sorunları çözüme kavuşturmak için gayret etmişse (Cin, 2016, s. 88) de Kanunî'nin son dönemlerinde bozulmaya başlayan sistemdeki bozulmayı tam anlamıyla önleyememiştir. III. Murat döneminde tımarın hak edenlere verilmeyişi, beylerbeylerin tımarların verilmesinde keyfi davranışları, Vezir-i azam Özdemiş Oğlu Osman Paşa'nın, kanunların tam aksine bidatlarda bulunup, saray erkânının hizmetleri vardır diyerek, tımar ve zeametler vermesi tımar sistemini bozmuştu (Uzunçarşılı, 2011b, s. 282). Osman Paşa'nın,

ecnebilere 1584 yılında 300 akçeye tumar vermesi, sistemdeki bozulmayı daha da derinleştirmişti. III. Mehmet döneminde ise tumarların tevcihinde kanunlara göre hareket edilmemişti (Cin, 2016: s. 89).

2. Celâli İsyanlarının Doğuşu

Suhte/softa ve levend eşkıyası hakkında “Celâli” lafzının kullanılması ile bunların şekavetlerini artırmalarına dair mühimme defterlerinde hükümler bulunmaktadır. Suhteler, eşkıyalıklarına meşruiyet kazandırmak için kendilerine “Celâli” yakıştırmalarında bulunmuşlardı. Bu isim özellikle suhte ve levend eşkıyasının halk arasında kötü anılmaya başlanmasıyla yaygınlık kazanmıştı (White, 2013, s. 229-230). Suhte ve levendlerden oluşan eşkıya, Manavgad, Alâ’iyye, Duşenbe ile Teke Karahısâr’da isyan etmişlerdi. Alâ’iyye Sancağı ile Manavgad Kazasında, üç erkek çocuğa tecavüz ettikten sonra bu çocukları fidye karşılığında ailelerine vermişlerdi. Kanunsuzluktan ve ahlaksızlıktan geri durmayan suhteler, sayıları binleri bulan levendler ile iş birliği yaparak güçlenip pazar yerini basmışlardı. Manavgad Kazasının, Uğraşır Köyünü yağmalayarak cinayet işlemişlerdi. Celâli olduklarını da bağırarak, köyü terk etmişlerdi (Serin vd., 1996, s. 412). Suhte ve levend eşkıyası, kendilerini, “Celâli” olarak belirterek tarihi süreçte isyan ve zulümleriyle korku salmışlardı.

Celâlilerin ülke genelinde belirmelerinde: Kanûnî’nin iki oğlu (Bayezid ile Selim) arasındaki taht mücadelesi, kır yerleşkelerinde devlet otoritesinde boşluğa neden olmuştu. Kanunî’nin ölümünün ardından tahta çıkan oğlu II. Selim döneminde Rum ili ile Anadolu Eyaletlerinde de eşkıya, kanunsuzluklarına devam etmişti. III. Murat döneminde sosyo-ekonomik buhranlar nedeniyle eşkıya faaliyetlerini daha da artırmıştı. Mali sıkıntıların bir yansıması olan eşkıyalık olaylarının buhrana dönüşmesinde Kanûn-ı kadîmin bozulması yani kamu disiplinin bozulması devlet memurlarının görevlerini suiistimallerinin büyük bir payı vardı. III. Mehmet döneminde ise bu buhran (Yılmaz, 2019, s. 110) kır yerleşkelerinde güvenliğin sağlanamamasının bir sonucu olarak buraların viraneye dönmesine, devletin enerjisinin heba edilmesinde etkili olmuştu. Bu dönemde belki güvenlik kadar önemli bir başka sorun bulunmaktaydı. Bu da kır yerleşkelerinde aşırı nüfus artışıydı. Nüfus artışı, ekili dikili tarım alanlarında iş gücünün aşırı artması ile bu iş gücünün kullanacağı yeterince toprağın olmayışı (Öz, 1999, s. 51) işsizliği doğurmuştu. İşsizliğin artması sosyal düzende de bazı sorunları da beraberinde getirmişti. İşte XVI. yüzyılın ikinci yarısında patlak veren eşkıyalık olayları, bir nevî Osmanlı Devlet düzeni ile toplum yapısının bozulmasının yansımasıydı. Ancak isyanların patlak vermesini sadece dâhilî sebeplere bağlamak olayların sığ tarafından bakılmasından başka bir şeye yaramayacaktır. Celâli isyanlarının doğuşunda hem haricî hem de dâhilî gelişmelerin payının olduğu tarihi bir hakikattir. Yukarıda dâhilî gelişmelere dair bilgi verilmiş olup şimdi ise haricî gelişmelere kısaca değinilecektir.

Gelişen ve değişen dünya düzenine Osmanlı Devleti’nin, ayak uyduramamasının bir sonucu olarak eşkıyalık olayları, bu yüzyılda, Osmanlıların karşı karşıya kaldıkları içerideki olumsuzlukların yansımasıydı. Coğrafi keşifler ile Amerika’dan bol miktarda gümüş, Avrupa’ya getirilmişti. Avrupa’ya götürülen bol miktardaki gümüş, Osmanlı Devleti’ne girmeye başlayarak iktisadî hayatı olumsuz etkilemişti. Gümüş bolluğunun yaşanması Akdeniz kuşağındaki ülkelerin, mali yapılarını sarsmış enflasyonu yükseltmişti. Osmanlı Devleti’nin, Doğu’da Safavîler, Batı’da Habsburglarla savaşları, hazine üzerinde ağır bir yük oluşturmuş, bu da enflasyonu hızla artırarak (İnalçık, 2015, s. 191) yeni işsizleri ortaya çıkarmıştı. Geçim sıkıntısı içerisinde gündelik yaşamını sürdürmeye çalışanlar, yağma ve talanı gelir kapısı olarak görüp büyük bir buhranın yaşanmasında rol oynamışlardı. Bu bağlamda Osmanlı sosyo-ekonomik yapısının tahlil edilmemesi eşkıyanın, insan kaynaklarını nerelerden sağladığının anlaşılması bakımından zorluklar oluşturacaktır.

Osmanlı şehirlerinde ticaret erbabı ile geçimini buralarda sağlayanlar yaşarlar iken, kır yerleşkelerinde ise geniş arazilere sahip çiftlik sahipleri ile geçimini topraktan sağlayan köylüler yaşarlardı. Toprakla doğrudan bağı olan köylülerin en büyük sorunlarının başında vergilerini zamanında ödeyememeleri oluşturmaktaydı. İklim şartlarına bağlı yapılan tarım, mevsimin kurak geçmesinin bir sonucu olarak hâsılda düşüslere neden olmaktaydı. Bir de değerli madenlere ulaşmada (altın ve gümüş) yaşanan zorluklar, köylünün vergisini ödemesini daha da zorlaştırmaktaydı. Köylülerin ekonomik zorluklarından faydalanarak arazisini elinde almaya çalışanlar da bu süreçte kendilerini göstermişlerdi. Yukarıdan da değinildiği gibi tefecilerin; kırsal kesimde nakit darlığı yaşayan köylülere, faizle borç verip zamanı gelince borcunu ödeyemeyenlere baskı kurup arazilerini ellerinde almaları ile devlet memurlarının suiistimleri köylülere, bunaltmıştı. Anadolu topraklarında baş gösteren eşkıyalık olaylarında bu gibi olumsuzlukların yadsınamaz etkisi olmuştu (Akdağ, 1946, s. 28-29) XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nde, enflasyonla beraber işsizliğin artması eşkıyanın, şerik/ortak bulmalarında sıkıntı yaşamamalarını sağlamıştı. Halkın can, mal ve namusuna tasallut eden eşkıya, işsizliğin bir sonucu olarak belirmişti (Öz, 2010, s. 48). Bu gaile (sorun), sosyal problemlerin yaşanmasına da yol açmıştı.

Suhteler ile paralı askerlerin, hangi saiklerle eşkıyalık olaylarında yer aldıkları sorulduğunda: Suhtelerin, eşkıyalık olaylarına katılmalarında, ulemanın ayrıcalıklarından yararlanmak isteyen köylü çocuklarının medreselere akın

etmeleri (İnalçık, 2000: s. 58) ile buralara kapasitelerinin üstünde suhtelerin alınmasına bağlı olarak mezun olanların iş aş bulamamaları gösterilmektedir (Koç, 2013, s. 152) Ayrıca medreselerin ıslahında yaşanan gecikmeler ciddi sorunları beraberinde getirmişti. Mezun olan suhte sayısının aşırı artması, onların istihdamında yaşanan adaletsizlikler (Cezar, 1965, s. 199-209.), ilmiye sınıfına ait kanunların işlerliğinin kadük hale getirilmesi (Kazıcı, 2011. s. 363), suhtelerin, gruplar halinde hareket edip eşkıyalık olaylarının merkezinde yer almalarına yol açmıştı (Yılmaz, 2019, s. 64).

Osmanlı Devleti'nin, 1593 ile 1606 yılları arasında Doğu'da İran, Batı'da Avusturya ile savaşması hazinenin masraflarını artırmıştı. Batı'da Avusturya ile savaşlarda ateşli silahların kullanılması yeniçeri sayısını (1527'de 7886, 1610'da 37.627) orantısız ölçüde artırdığı gibi ateşli silah kullanabilecek sekbanların asker olarak istihdamlarını gerektirmişti. Sekbanlar, paralı asker olup savaşın sona ermesiyle dağıtılmaktaydılar. Bunların barış zamanında gelirlerinin olmayışı, onları, başka arayışlara sürükleyerek Anadolu kırsalında, gruplar halinde gezip eşkıyalık yapmalarında etkili olmuştu. Paralı askerlerin yanı sıra tımarlarını çeşitli nedenler ile kaybeden ya da tımarlarda elde ettikleriyle geçinemeyen tımarlı sipahiler de eşkıyalık olayları içerisinde yer almışlardı (İnalçık, 2000, s. 58).

Bir dönem devleti oldukça meşgul eden, kır yerleşkelerinde huzur ikliminin bozulması ile çeşitli acıların yaşanmasına neden olan eşkıyanın geneli köylü çocuklarından oluşmaktaydı. Öyle ise neden köylü çocukları doğup büyüdükleri yerleri yağmalamışlardı sorusunun cevabı: “1516'da hemen her köylü bir çift sahibiydi. 1580'de ise köylülerin sadece dörtte biri çift sahibiyken, topraksız köylülerden oluşan tam bir ...” (White, 2013, s. 97) sınıfın oluşması olarak verilebilir. Yeterince ekili dikili arazisi olmayan geçim sıkıntısı çeken köylü çocukları, eşkıyalık olaylarına sürüklenmişlerdi. Suhtelerin isyanında mezun olduktan sonra iş bulamamaları, paralı askerlerin ise isyanında daimî gelirlerinin olmayışı ile askerî sınıfta yer alamamaları söylenebilir (Faroqhi, 2016, s. 145). Ancak Zafer Karademir, suhtelerin eşkıyalık olaylarında yer almalarını, yağmacılıklarına bağlamaktadır (Karademir, 2017, s. 111). Bu yaklaşım tarzı, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, kır yerleşkelerinde ortaya çıkan aşırı nüfusu yeterince besleyecek toprakların olmayışı ile enflasyona bağlı işsizliğin gözardı edilmesi demektir. Yağma ve talan eşkıyalık olaylarının nedenlerinden ziyade sonuçları arasında değerlendirilebilir.

3. Celâli İsyancıları Bağlamında Serbest Tımarların Stratejik Konumu

Tımar sisteminin içerisinde yer alan serbest tımarların statüsünün bilinmesi konunun iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Mali bakımdan tımar siteminin tevcihi, serbest tımarlar ile serbest olmayan tımarlar şeklinde iki sınıfa ayrıldığından bahsedilmişti. Zeamet sahiplerine verilen topraklar, ayrıcalıklı bir yapıya sahipti. Bu ayrıcalıklı statü sancakbeylerinin teftişlerinde de muafiyet sağlardı (İnalçık, 2000, s. 157). Sancakbeylerinin, serbest tımarlarda teftiş yapamamasında merkezî bürokrasisindeki üst düzey bürokratlara, buraların dirlik olarak verilmesi gösterilebilir (Doğru, 1997, s. 115).

Osmanlı toprak sistemi has, zeamet ve tımar olmak üzere üç farklı vergi sistemine göre oluşturulmuştu. Has, geliri 100.000 akçeden fazla olup padişahlara, vezirlere, beylerbeyi, mir-i liva vs. verilir. Has sahipleri her beş bin akçelik gelirine tam donanımlı bir süvari besler ve seferlere katılırlardı. Zeamet ise 20.000 ile 100.000 akçe geliri olan dirliklere denilirdi. Zeamet sahipleri de her beş bin akçe gelirleri için süvari beslerlerdi. Merkezî bürokrasi ile taşra idaresindekilere, büyük suçları olmamaları halinde kayd u hayat şartıyla buralar verilir (Mustafa Nuri Paşa, 1992: s. 133). Vergi bölgeleri de kendi içlerinde sınıflandırılarak serbest tımarlar ile serbest olmayan tımarlar olarak belirlenirdi. Serbest tımar toprakları, merkezî bürokrasidekilerin padişah ile vezir-i azam, vezir, tuğracı, defterdar, çavuş gibi yöneticilerin, haslarının haricinde taşra idaresinin üst düzey görevlileri beylerbeyi, sancakbeyleri ile kolluk görevlileri subaşılilar ile kale komutanları gibi sivil ve askerî memurlara verilir. Has, zeamet, tımar ile vakıf köylerine idari ve mali yönden bazı ayrıcalıklar sağlanırdı. Buralarda niyâbet ve bâd-ı hevâ vergileri sadece dirlik sahiplerine aitti (Taneri, 2019, s. 73). Buraların gelirlerini zaimler, muhassıllar aracılığıyla toplarlardı (Cin, 2016, s. 88). Güvenliğin sağlanmasında ise dirlik sahipleri sorumlu oldukları için taşranın en büyük idarecisi beylerbeyi ile sancakbeyleri, serbest tımarların iç işlerine müdahale edemezlerdi. Bu yönüyle eyalet yönetimi içerisinde ayrıcalıklı bir yapıya sahip olan serbest tımarlar, müstakil hükümete benzemekte idi (Akdağ, 1946, s. 24). Bu ayrıcalıklı yapı, serbest tımarlardaki, idareci ile kolluğun rahat hareket etmesini sağlamıştı.

Has ve zeamet sahiplerinin sorumluluğunda olan dirliklerin, bazı ayrıcalıklara sahip olmaları suiistimalleri de beraberinde getirmişti. Kolluğun, serbest tımarlara sığınan eşkiyayı teslim etmemesi sadece serbest tımar kolluğunun karar vereceği bir husus değildi. Bürokratların herhangi bir müsadere sonunda sahip oldukları mal ve mülklerini kaybetme korkusu ile para kazanma hırsları, lojistik sağlamalarında etkili olmuştu. III. Mehmet, Haçova Seferi öncesinde dirlik sahiplerinin yoklamasını yaptırmış ve yoklamada olmayanlar hakkında “firari” kararı aldırarak idam edilmelerine, mal ve mülklerinin müsadere edilmesine karar vermişti. (Grisswold, 2002, s. 15).

Ayrıca Rüstem Paşa; vezirlere, emirlere verilen zeametler ile vakıf arazilerini iltizama vermişti (Mustafa Nuri Paşa, 1992, s. 136). Serbest tımar sahiplerinin herhangi bir saik ile mal ve mülklerine el konulduğu gibi devlet kapısındaki görevlerine de son verilmekte idi. Bu durumla karşılaşmadan önce bazı üst düzey bürokratlar görevlerini suiistimal ederek eşkiya ile iş birliği yapmışlardı.

Bir ara sayıları binleri bulan eşkiya mal, mülk edinmede oldukça açgözlü davranmıştı. Halkın malı ve canına kastedenler eşkiyalıklarını uzun süre (yıllar) sürdürebilmişlerdi? Ya da bunların, taşrada her defa sıkıştıklarında koluğun elinde kurtulmak için serbest tımarlara sığınmaları ile korunmaları nasıl açıklanabilir? Sadece serbest tımar koluğunun, bunlara yardım ve yataklık yapmasıyla mı eşkiya, koluğun elinde kurtulabilmişti? Benzeri şekilde sorulara, Osmanlı belgelerinin sessizliği dikkat çekmektedir. Yalnız eşkiyanın, serbest tımarlara sığınıp kurtulmasında, mühimme defterlerine yansıyan şikâyetlerde, serbest tımar koluğun adının geçmesi, suçlunun tanımlanmasından başka bir şey değildir. Mühimme defterlerinin içeriğinde, eşkiyayı himaye eden, serbest tımar sahiplerinin ellerindeki tımarların alınacağına dair hükümler bulunmaktadır. Ancak serbest tımarların alınıp alınmadığına dair nasıl bir işlem yapıp/yapılmadığı hakkında kesin bilgiye rastlanılamamıştır. Bu durum hükümlerin işlerliğinin olmadığı kanısını uyandırmaktadır.

4. Merkezî Yönetimin Eşkiyayı Devlet Düzeni İçerisinde Tutma Gayreti

Merkezî yönetim, eşkiyalık olaylarının özellikle kır yerleşkelerinde meydana getirdiği tahribatın farkındaydı. Eşkiyanın şekavetine bir an önce son verilmesi için taşra yöneticileri ile askeri erkân ikaz edilmişti. Bozulan kamu düzeninin sağlanarak ekilip biçilemeyen toprakların yeniden üretime hazırlanması amaçlanıp kıtlığa bağlı pahalılığa son verilmek istenmişti (Karademir, 2017, s. 112-113). Daha da önemlisi merkezî yönetimin, üretime yönelik çalışmaları işsizliğin artmasına da mâni olacaktı. Bu bağlamda eşkiyalık olaylarının ortaya çıkmasında etkili sebeplerden biri olan ekonomik sorunlara son verilerek yeniden huzur ve sükûnet sağlanacaktı.

Kanunî Sultan Süleyman, medreselerin ıslahı ile suhtelerin/talebelerin iyi bir eğitim ve öğretimde geçmeleri için ilmiye kanunnâmesini yayınlamıştı (Beyazıt, 2014, s. 36). XVI. yüzyılın başlarında yayınlanan kanunnamede: “...medreseye devam edenlerin mürettep medrese tahsili yapmadan bir yolunu bularak iltimas ile medreseden mezun olup ... bir medrese talebesinin müderrisinden almış olduğu vesikayı bir yukarı dersin müderrisine göstermedikten sonra derse kabul edilmemesi ...” belirtilmişti (Uzunçarşılı, 1998, s. 13).

Medreselerin bozulma emareleri devletin en üst makamınca tespit edilerek gerekli kanunî tedbirler alınmış sadece pratikte bunun medrese hocalarınca uygulanması gerekmişti. Ancak medreselerin yapısal sorunlarının yanı sıra suhtelerin haksızlıklara uğramaları da bürokrasinin insan kaynağını sağlayan medrese kurumunda da sorunların olduğunu göstermekteydi. Merkezî yönetimin, medreselerin işleyişi hakkında rahatsızlıkların başgösterdiği dönemde kanunnâme yayınlanması; ileri de sorun teşkil edebilecek suhte ayaklanmalarının önünün alınarak eğitim ve öğretimde niteliğin artırılmasına yönelik gayretleri olarak değerlendirilebilir. Ancak suhtelerin maruz kaldıkları adaletsizler had safhaya ulaşmıştı. Öyle ki 1537 yılında Kanunî dönemi ulemalarından Ebussuud Efendinin hazırladığı Mülazemet Kanunu ile adaletsizliklerin ortadan kaldırılması amaçlanmış ise de buna uyulmayarak atamaların yapılması, suhtelerin tepkisini çekmişti (Çelik, 2019, s. 210). Çıkarılan kanunların pratikte karşılığının olmaması, liyakatin yerine iltimasın alması, suhteler arasında genel bir rahatsızlığa yol açmıştı. Bu nedenle işsiz güçsüz olan suhteler, kır yerleşkelerini geçim kapısı olarak görmüşlerdi. Merkezî yönetim ise suhtelerin, eşkiyalıklarına son vermek için bazı tedbirler almıştı. Bu tedbirler arasında kefil sistemi oldukça dikkat çekici idi. Kefil sistemi ile suhtelerin, taşkınlıkları önlenip eğitim sistemi içerisinde tutulmaları sağlanarak hareketleri kontrol edilebilecekti. Bu sistem ile suhteler, kendilerine kefiller bulmak zorunda kalmışlar, kefillerde ise mahkemeye giderek kefaletlerini onaylatmışlardı. Kefil, suhtenin herhangi bir kanunsuzluğundan sorumlu tutulduğu için suç işlemesi halinde onu bulup mahkemeye götürmekle sorumluydu (Çelik, 2019, s. 210). Bu alınan idari ve adli tedbirin yanı sıra birden fazla suhtenin, silahlı görülmesi halinde hapsedilmeleri bunlara karşı sancakbeyi (Akdağ, 2013, s. 163-164), kadı (BOA. MD 23, 384/181), sipahi (BOA. MD 24, 807/297) ile il-erlerinin ortak hareket etmeleri alınan önlemler arasındaydı.

Eşkiyalık olayları içerisinde sayı itibarıyla fazla olan suhteler, değişik strateji ve yöntemler kullanılarak topluma kazandırılmaya çalışılmıştı. Devlet, suhtelere karşı taşradaki idari ve askeri yetkilerle mücehhez olan beylerbeyi, sancakbeyleri gibi yöneticilere emirler göndererek bunlara aman verilmemesini, yakalanan suhtelerin adil yargılanmalarının ardından, suçları kesinleşirse deniz aşırı yerlere sürgüne gönderilmelerine karar vermişti. Ayrıca güvenliğin sağlanabilmesi için kır yerleşkelerinde köylülerin ateşli silahlarla donatılması emredilmişti. Merkezî yönetim, başkentteki suhtelerden bazılarını da yanına çekerek eşkiya suhtelerle iş birliği yaptırıp şekavetlerine son verilmemesini amaçlamıştı. Bunun için eşkiyalık olaylarının yoğunluk kazandığı yerlere yandaş suhteler gönderilmişti.

Askerî ve adli tedbirlerin yanı sıra Kanunî ile III. Murat döneminde yayımlanan adaletnâmeler ile suhtelerin gönülleri kazanılmaya çalışılmıştı. Kanunî'nin 1565 yılındaki adaletnâmesinde, suhtelerin, taşradaki yöneticiler ile hizmetindekilerin yanlış tutum ve davranışları nedeniyle haksızlığa uğradıklarına değinilmişti. Taşra yöneticilerine ise bu haksızlıkları gıdermeleri emredilmişti. III. Murat ise 1579 yılındaki adaletnâmesinde, işi daha da ileri götürerek üst düzey idareciler, komutanlar ile kadıları hırsızlık ve sahtekârlıkla suçlamıştı. Böyle davranmasında suhtelerin ileri gelenleriyle bir bağ kurup bunlar, sistem içerisine çekilerek bu soruna son vermek istemişti (Barkey, 2011, s. 162-163-164). III. Murat, taşradaki suhtelere yapılan haksızlıklarda kendisinin sorumlu olmadığını, taşra idarecileri ile askerî erkânın suiistimallerinin olduğunu söyleyerek bunlarla, müzakere yollarını aramıştı. Aynı zamanda eşkıya ile askerî mücadeleleri yoğun bir şekilde devam ettirmişti.

Devletin, eşkıya suhtelere karşı askerî ve idari tedbirler ile verdiği mücadeleler bu isyan ateşini söndürmede yetersiz kalmıştı. Kır yerleşkelerinde yoğunluk kazanarak halkın can, mal ve namusuna tasallut eden eşkıyaya karşı kanlı mücadeleler verilmiş ancak bu isyan bastırılmamıştı. Bu saikle suhtelerle anlaşmanın yolları aranmıştı. III. Murat bir yandan askerî güç kullanırken diğer yandan da müzakere ile sulh yolunu gözardı etmemişti. Bunun için başkente suhte temsilcilerini davet ettirerek sorunun çözüme kavuşturulmasına çalışmıştı. Devlet temsilcileri ile on iki suhte temsilcileri arasında bir komisyon kurulmuştu (Yılmaz, 2018a, s. 68). Müzakereler sonunda:

“Tâife-i mezbûrenin kendi hallerinde olup kimseye zarar ve ziyanları yok iken bazı eşkıya bu vecihle sûhte nâmına gezüp fesat ve şenaat etmekle cümlesine sirayet edüp bu bahane ile nice talebe katlolunup ve sûhte taifesini tutanlara dirlik vaad olmuştur, deyü cürmü olmayıp kendi hallerinde olanları sancakbeyleri, subaşılı ve gayrıları tutup başlarını kesüp ve geru eşkıya ele girmeyüp mâbeynde mazlumlar telef olup ve akvam ve akrabalarına yataksuz deyü ehl-i örf yapuşup bu sebepten kendi halinde olan sûhte taifesi dahi terk-i vatan edüp tahsilden kalup ve Müslümanlar ihtiyaten evlâdını mektebe vermezler olup bu hal de inkıraz-ı ilme sebep olmuştur. Eğer eyü olanları kemakân şugullarında olup, cürmü olanlarının dahi şimdiye değin vâki olan cerayimleri affolunursa ve her birimiz nasb olup, dânişmend olduğumuzda câme-bahâlârı için biner akçe verilüp ve nevbet-i nekahetle mülâzim olursak her birimiz hemşehrilerimizi gereği gibi zapt edüp birimizin hemşehrisi fesat ederse on bir hemşehri ittifak edüp Bilâd-ı Selâse’de vâki olan imaretlere komayup ehl-i fesadı bulup ele vermeğe sây ederiz”(Akdağ, 2013, s. 246), kararlar alınarak adaletnâmeden önce işlenen suçların affedildiği, başarılı suhtelere 1000'er akçe verileceği ile memur olarak görevlendirilebilecekleri de duyurulmuştu. Böylece suhtelerin, eşkıyalıklarına son verilerek güvenliğin sağlanması amaçlanmıştı.

Müzakerelerin yanı sıra eşkıyanın faaliyet alanlarının başında gelen kır yerleşkelerinde güvenliğin sağlanabilmesi için “il erleri” teşkilatı kurulmuş, etkinlik alanları yarı askerî statüdeki il-erleriyle kontrol edilmeye çalışılmıştı. Savaş zamanlarında kır yerleşkelerinde askerlerin savaşa katılması nedeniyle il-erleriyle eşkıyanın şekaveti önlenmeye çalışılmıştı (Orhonlu, 1990, s. 23). Taşrada kolluk güçlerinin yanında il-erleri teşkilatının kurulmasıyla eşkıya ile mücadelede merkezî yönetimin elini güçlendirmiş, kır yerleşkelerindeki halkın, devlete güven ve bağlılığı artırılmak istenmişti. Alacahısar Beyi ile sancak genelinde bulunan kaza kadılarına gönderilen hükümde eşkıya ile mücadelede il-erleri ile sipahilerin birlikte hareket etmeleri emredilmişti (BOA. MD 23, 86/42). Anadolu Beylerbeyine gönderilen hükümde ise Elmalı ve Kaş taraflarında çok sayıda suhte eşkıyasının hareket ederek zulüm yaptıkları, bunların cemiyetinin dağıtılarak haklarından gelinmesi, ele geçirilenler için de şer’î şerife göre davranılmasına karar verilmişti (BOA. MD 23, 259/128).

Kır yerleşkelerinde güvenliğin sağlanabilmesi için tımarlı sipahiler de görevlendirilmişti. Ancak tımarlı sipahiler, eşkıyalık olaylarını önlemede kendilerinde istenilen gayreti gösteremedikleri için merkezî yönetim yeni bir arayışa girmişti. Kapıkulu askerlerinin sayısının artırılmasıyla bu şekavetin önünün alınacağı düşünülmüştü. Levend ve suhtelerin zulmünün kontrol altına alınmasında süvari birliklerinin hareketli ve dinamik olmaları bir çare olarak görülmüştü. Ancak eşkıyalıkla mücadelede aktif rol alan süvari birlikleri (kapıkulları) de aynı tımarlı sipahiler gibi görev yerlerinde, ganimet bulmuşçasına davranarak, keselerini doldurmayı düşündükleri için eşkıya ile mücadelede istenilen sonuç elde edilememişti.

Merkezî yönetim sadece askerî strateji ve taktiklerle eşkıya ile mücadele etmemiş değişik taktik ve stratejiler ile bu yangını söndürmeyi amaçlamıştı. Bu doğrultuda suhtelere uygulanan kefalet sistemi, levendlere de uygulanarak onların davranışları da kontrol edilmek istenilmişti. Kefili olmayanlar yakalanıp hapsedilerek ağır cezalara çaptırılmışlardı. Taşrada huzur ve güven ortamının yeniden tesis edilmesi için üst dereceli komutanlar, eşkıyalık olaylarının yoğunluk kazandığı yerlere gönderilmişti (BOA. MD. 48, 12/32).

Eşkıyalık olaylarının yaygınlaşmasında paralı askerler oldukça etkili olmaktadır. Savaşın bitmesiyle; bunların, askerliklerine son verildiği için işsiz kalmaktaydılar. Muharebe taktik ve stratejilerini iyi bilen paralı askerler, suhtelere nazaran eşkıyalık bölgelerinde ateşli silahlara sahip olup (BOA. MD 71, 354/178) kullanmakta da mahirdiler. İşsiz kaldıkları sürede geçinmek için yağma ve talanı kendilerine iş edinmişlerdi. Bunların, yeniden

topluma kazandırılması hususunda merkezî yönetimin hangi tedbirler aldığı hakkında Osmanlı belgelerinin sessizliği dikkat çekmektedir.

4. 1. Celâliilere Yardım ve Yataklık Edenler Hakkında

Osmanlı Devleti'nin özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında sosyo-ekonomik yapısının bozulması bazı karışıkları da beraberinde getirmişti. Güvenliğin sağlanmasında bazı sorunların yaşandığı kır yerleşkelerinde, bir dönem korku ve zulümleriyle adlarını duyuran Celâliiler varlıklarıyla huzursuzluğun kaynağını oluşturmuşlardı. Bu dönemde mali buhranların yaşanıp paranın değerini kaybetmesi (Pamuk, 2017, s.128), devlet çarkının rüşvetle dönüp memuriyetlerin satılması (Karamursal, 1989: s. 8), liyakatin yerini rüşvet ve adam kayırmacılığının alması (BOA. MD 48, 477/171), adaletin şirazesinin kayıp (Yılmaz, 2019, s. 399), kadıların rüşvetle karar vermeleri (Ortaylı, 2016, s. 30), yakalanan eşkiyanın rüşvetle salıverilmesi (BOA. MD 25, 2738/297) gibi devleti ve toplumu derinden yaralayan bidatların hâkim olması, eşkiyalık olaylarının çıkmasında, yardım ve yataklık yapılmasında, bu menfur olayın kontrol edilememesinde etkili olmuştu.

Serbest tımarlarda, eşkiyaya yardım ve yataklık yapılmaması hakkında hükümlerin son bölümlerinde: “...ehl-i fesad himayet olunmaktan ziyade hazer idüb...” ile “...ehl-i fesada asla himâyet olunmıyub...” (BOA. MD 73, 1046/474) ifadelerinin bulunması, yardım ve yataklık suçunu işleyenlerin te'dip ve tazir edilecekleri anlaşılmaktadır. Ayrıca serbest tımar sahiplerinin, eşkiyayı teslim etmemeleri halinde isim ve rüsumlarının yazılıp başkente gönderilerek tımarlarının alınacağı belirtilmekteydi (BOA. MD 23, 263/129). Taşra idarecilerine gönderilen hükümlerin genelinde serbest tımar sahiplerinin eşkiyaya yardım ve yataklık edilerek lojistik sağlanmaları durumunda, tımarlarına el konulacağına dair pek çok hüküm bulunmaktadır. Verilecek cezanın mali boyutu dikkat çekmekle beraber serbest tımar sahiplerinin dirliklerini kaybetmesi, devlet kapısındaki ilişkilerinin kesilmesi demektir. Bu durum ise cezanın iki yönlü olduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi mali iken ikincisinin ise idari cezadır. Hükümlerin genelinde bu şekilde bahsedilmesine rağmen bu cezanın tatbik edilmesine yönelik ciddi bir kararlılığın olmadığı belgelerin içeriğinde de görülmektedir.

Ankara Beyi ile sancak kadılarına gönderilen hükümde kolluğun takibinden kaçarak serbest tımarlara sığınan eşkiyanın, zabıtlar tarafından kolluğa teslim edilmemeleri üzerine serbest tımar zabıtların isimlerinin yazılarak arz edilmesi emredilmişti. Ayrıca serbest karyelerde işlenen suçların kadı kararıyla kesinleşmesi halinde suçlunun infazının yapılarak hükmün yerine getirilmesi, bedel-i siyaset diye akçe alınarak eşkiyanın salıverilmemesi de belirtilmişti (BOA. MD 29, 62/27). Hükümde iki ayrı hususiyet üzerinde durulmaktadır: Birincisi, eşkiyaya yardım ve yataklık yapılmaması ile ikincisi, serbest tımarlarda işlenen suçlara müsamaha gösterilmeyerek adaletin tecelli etmesidir. Serbest tımarlara, kolluğun takibinden kaçarak sığınan eşkiya olduğu gibi buradaki reâyâda eşkiyalık olaylarında yer almıştı. Serbest tımar reâyâsının eşkiya olması halinde bunların, yargılanıp suçlarının kesinleşmesi durumunda cezalandırılmalarında serbest tımar sahipleri ile kolluk sorumlu tutulmuştu. Ancak serbest tımar eşkiyasına, iltimas gösterilmemesine yönelik: “...Bedel-i siyaset diye bir akçe ve bir habbesin aldırmayasın...” (BOA. MD 73, 996/451) şeklinde kesin bir hüküm de bulunmaktadır. Böylece eşkiyalık olaylarında yer alanların hiçbir şekilde affedilmemesi yönünde merkezî yönetim, iradesini ortaya koymuştu.

Devlet, kamu düzenini yeniden sağlamak için pek çok tedbir almıştı. Eşkiyaya katılımı önlemek için bunların insan kaynakları arasında genç ve dinamik suhteleri sistemle entegre etmek için ciddi uğraşlar vermişti. Ancak eşkiyanın genelinin işsiz güçsüz olması, eşkiyalıkta yer alanların sayısının gün be gün artması, zorluk çekmeden yağma ve talana bağlı kazanç elde etmeleri, cinayet işlemede pervasızca davranmaları, bunlarla başedilmesini zorlaştıran hususlar arasındaydı. Ohri Sancağının, Konbas Köyünde; eşkiyanın, iki yüz kişiyi öldürüp acımasızlığını göstermesi (BOA. MD 23, 154/77), bu yangını daha da alevlendirmişti. Bunlardan daha da önemlisi kolluk tarafından derdest edilecekleri zaman sığınacakları serbest tımarların bulunması, eşkiyanın şekavetini artırmıştı. Devletin, eşkiya ile mücadelesinde zorlukların yaşanması sorunun girift olmasından kaynaklanmıştı.

Devlet, huzur ve güvenliğin sağlanmasına için eşkiyaya ölüm (BOA. MD 69, 424/219), hapis (BOA. MD 70, S.613), sürgün (BOA. MD 73, 349/109) ve küreğe konulma (BOA. MD 74, 173/54) gibi ağır cezalar vermişti. Ayrıca eşkiyalık olaylarına karışmamış masumlarında korunup kollanmasına yönelik taşra idarecilerine hükümler göndermişti. Halkın korunmasına yönelik “hıfz ve hirâset edilmeleri”, “zulüm ve taaddiden” beri tutulmaları ile “rencide ve remide edilmemeleri” gibi emirler bulunmaktaydı (Arslan ve Demirci, 2012, s. 132). Bir taraftan eşkiyaya sürgün cezasından idama kadar ağır cezalar (Daşcıoğlu, 2017, s. 88) verilirken diğer taraftan da masum halkın bu sorundan zarar görmemesi için gayret edilmişti.

Niş Kadısı, divana gönderdiği arzda kazanın dağlık alanlarında eşkiyanın barındığını, köylülerin davalarını alarak mal ve mülklerini yağmaladıklarını, yolcuları soyup katlettiklerini belirtmişti. Ayrıca kolluğun, bunların üzerlerine varmasıyla serbest karyelere sığındıklarını, buradaki zabıtların onları sakladıklarını, suçluları ancak subaşlarının

derdest edebileceklerini söylemeleri ile eşkıyanın ele geçirilemediğini arz etmişti. Kadıya gönderilen hükümde serbest karye zabıtlarının, eşkıyayı teslim etmeleri emre itaat etmezler ise (tumar, zeamet), isimlerini yazarak arz etmesi emredilmişti (BOA. MD 26, 43/15). Silistre Sancakbeyi; Hırsova Kazasındaki, Hırsovalu (?) Köylülerinden bazılarının eşkıya olduklarını, yolcuları soyarak cinayet işlediklerini, bir eşkıyanın da doğancı namında serbest tımarlarda gezdiğini, bunların serbest tımarlarda alınabilmesi için emr-i şerife ihtiyaç duyulduğunu divana arz etmişti. Silistre Beyine gönderilen hüküm de serbest tımar sahiplerinden, eşkıyayı teslim etmeleri istenerek şayet teslim etmezlerse isim ve tımarlarının yazılarak arz etmesi belirtilmişti (BOA. MD 27, 814/340). Bu hükümde sancak sınırları içindeki serbest tımara, mülkî amirin ve kolluğun girmesi için Divân-ı hümayûnda emr-i şerif istenilmesi alışılmış yazışma kalıplarına uymamaktadır. Taşra yöneticisinin emr-i şerif istemesi, serbest tımarların konumu ile ayrıcalığını göstermesi bakımından önemlidir.

Canik Sancakbeyi, divana mektup gönderip sancakta eşkıyanın yol kesip halkı soyarak cinayet işlediklerini, kolluk tarafından derdest edilmek istendiklerinde havâssı hümayûn ile vakıf tımarlarına sığındıklarını, buraların eşkıya yatağı haline gelmesinden dolayı kolluğun, eşkıya ile mücadelesinde zaafiyetler oluşturduğunu arz etmişti. Bu husus hakkında serbest tımar sahiplerinde eşkıyayı teslim etmesine, yargılamanın adil yapılarak hükmün yerine getirilmesine karar verilmişti (BOA. MD 29, 155/66). Eşkıyanın, serbest tımarlara sığınması halinde oradan istenerek kadı huzuruna çıkarılmalarına, haklarında iddia edilen suçların sübuta erip ermediği müştekilerle yüzleştirilerek karara bağlanmasına, suçları kesinleşen eşkıyanın serbest tımar sahiplerinin huzurunda öldürülmesine, bedel-i siyaset adı altında akçelerinin alınarak salıverilmemelerine karar verilmişti. Eşkıya arasında sipahilerin olması halinde ise hapsedilerek dosyalarının (sicillerinin) hazırlanıp başkente gönderilmesine değinilmişti (BOA. MD 47, 347/140). Serbest karyelere sığınan eşkıyanın, kolluğa verilmemesi halinde bunlara, verilecek cezaların serbest tımar sahiplerine verileceği de belirtilmişti (BOA. MD 47, 452/192).

Eşkıyanın zulmünden en fazla zarar gören yerleşim yerlerinin başında kır yerleşkeleri gelmekteydi. Burada güvenliği sağlanabilmesi için merkezî yönetimin, köylülere ateşli silahlar kullanmalarına izin verdiği hakkında yukarıda bahsedilmişti. Ancak köylüler arasında ateşli silah kullanımının yaygınlaşması eşkıyayla işbirliği gibi bazı sorunlara yol açmıştı. Bu nedenle taşra yöneticilerine, köylülerin silahlarına el konulması ile silah üreticilerinin, bunlara silah satmamaları ilgili pek çok ferman gönderilmişti (Barkey, 2011: s. 172). San'la Beyine gönderilen hükmün içeriğinde:

“...reâyâ ellerinde bu tüfenk ziyâde olub ehl-i fesâde virmele fesâd ve şenâ'atleri ziyâdedir ... reâyâ ellerinde bulunan tüfenkleri mîrî için alınub kabz olunmak için mukaddemâ emr-i şerif verilüb reâyâ ellerinde alınub ... reâyâ bulunan tüfenkleri alub mîrî” için kabz eyleyesin kaç kabza tüfenk zabt olunub ol makûle tüfenkler idüğün aynı ile defter idüb dahi defter ile Südde-i saa'âdetime gönderüb cebehâne-i âmireme teslim itdüresin zabt olunan tüfenklerden bir kabzasın zâyî itdirmeyeüb cümlesin gönderesin” (BOA. MD 69, 568/288) köylülerin, eşkıyaya sadece yardım ve yataklık yapmadıkları, ateşli silahlar temin ederek isyan iklimini alevlendirdikleri görülmektedir. Köylülerin ellerindeki ateşli silahların toplanması, toplanan silahların ne kadar olduğuna dair bir raporun hazırlanması, toplanan ateşli silahlar ile zimmet defterinin (rapor) cephaneye eksiksiz teslim edilmesi buyrulmuştu. Ancak merkezî yönetim, eşkıyaya ateşli silah verenlere ne gibi cezaların verilmesi gerektiği hakkında herhangi bir emir vermemişti. Hükmün içeriğinde bunlara ateşli silah verilmemesi ile toplanan silahların kayıt altına alınarak eksiksiz bir şekilde cephaneliğe teslim edilmesi üzerinde durulmaktadır. Silahların teslimi üzerinde özellikle durulmasında, taşra yöneticisinin de bu silahları eşkıyalık olaylarında (illegal yollarda) kullanabileceği endişesinin taşınmasıdır. Erzurum Beylerbeyi, divana mektup gönderip Kem Sancakbeyinin iki yüz kadar eşkıya ile pek çok zulüm yaptığından, bunun zulmünden yirmi kadar köyün viraneye döndüğünden, şekavetine son verip kanunlara uyması için üzerine varıldığı zaman itaat etmediğinden yanındaki eşkıyanın sayısının iki bine ulaştığından bahsetmişti. Bu hususta; Süleyman Bey'in yakalanarak toprak kadısı tarafından davasının görülerek gereğinin yapılması emredilmişti (BOA. MD 69, 590/300). Yukarıdaki hükümde taşra yönetimindeki bir bürokratın, eşkıyalık olayları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Eşkıyalık olaylarına doğrudan ya da dolaylı katılan köylülerin elindeki ateşli silahların toplatılmasında oldukça dikkatli davranılmış, bu husus hakkında taşra idarecilerine dahi güvenilmemişti.

Eşkıyaya sadece yardım ve yataklık yapılarak ateşli silahlar verilmemiş aynı zamanda köylülerden bazıları muhbirlik yaparak kolluğun bölgede olup olmadığını haber verip eşkıyanın ele geçirilmesine mâni olmuşlardı. Merkezî yönetim, muhbir/muhbirlerin bulunması için köylülerin sorgulanmasını, eşkıyayla iş birliği yapılmaması için gerekli önlemlerin alınmasını, suçluların bulunarak haklarından gelinmesini, taşradaki yöneticilere emretmişti. Eşkıyayla kararlı mücadele köylülere gösterilerek hiçbir şekilde eşkıyaya yardım ve yataklık ile istihbarî bilginin verilmemesi amaçlanmıştı (BOA. MD 26, 254/99). Kır yerleşkelerinde kimin kiminle irtibatlı olduğu çabuk anlaşılabilir. Ancak muhbirin bulunmasında acele edilmeyerek sorgulamanın köylülerin genelini kapsayacak şekilde yürütülmesinde eşkıyayla bağı olanlara gözdağı verilmek istenmesi etkili olmuştu.

Eşkîyanın cezalandırılmasında iki yöntem kullanılmıştı. Bunlardan birincisi eşkıyanın, suhte, sarıca ve sekban olması halinde yukarıdan bahsedildiği gibi davalarının yakalandıkları yerlerde görülerek suçlarının sübuta ermesi halinde çok ağır cezalar verilmesi şeklinde idi. İkincisi ise eşkıyanın, devlet memuru olması halinde: “...*bölük ve yeniçeri taifesinden ise isim ve resimleri ile yazup südde-i sa’âdetime arz eylesin.*” (BOA. MD 72: 468/240) kararının bulunması; bize, eşkıyalık olayları içinde yer alan memurların cezalandırılmasında acele davranılmadığı kanısını uyandırmaktadır. Rum Beylerbeyi ile defterdarına gönderilen hükümde doksan birinci bölüm halkından ulufesi yirmi altı bin dört yüz eli beş akçe olan sipahinin, eşkıyalığı nedeniyle ulufesinin kesilmesine karar verilmişti (BOA. MD 72, 492/250). Devlet memuru sipahi, idari cezanın yanı sıra mali cezaya da çaptırılmış ancak adli cezaya çaptırılıp çaptırılmadığı hakkında bilgi verilmemiştir.

Eşkîya tutuklanıp mahkemeye çıkarıldığında; adil yargılamanın yapılmasına dair hükümlerin son kısımlarında yargı makamına yönelik (kadı ve naib); “...*celâlet-i hakdan udul itmeyesi.*” (BOA. MD 70, 90/47) ile “...*vech u meşruh üzre haramzâde ve ehl-i fesad oldukları vakî’ ise...*” (BOA. MD 71, 346/175) ikaz mahiyetinde emir kalıpları kullanılmıştı. Yargılamanın adil yapılmasına yönelik olarak deliller bağlamında karar verilmesi istenerek bu kaos döneminde yargı erkini elinde tutanların görevlerini suiistimal etmemelerine de dikkat edilmişti. Yargılamanın şeffaf ve hukuk kurallarına göre yapılmasını istenmesinde, suhteler ile sarıca, sekban ile levendlerin akrabalarının herhangi bir taşkınlık yapmalarına mahal yerilmek istenmemesi söylenebilir. Bu kapsamda eşkıyayla mücadelede hukuk kurallarına bağlı kalınarak herhangi bir infiale yer yerilmemesine çalışılmıştı. Eşkîya ile başetmek ve onları yeniden topluma kazandırmak için değişik yol ve yöntemler kullanılarak huzur ve güven ikliminin sağlanması amaçlanmıştı.

SONUÇ

Eşkîya hakkında pek çok çalışmalar yapılmış olsa da bunların hareketlerine ivme kazandıran lojistik destek merkezlerinden biri (serbest tımarlar) hakkında araştırmanın yapılmayışi konunun ele alınmasında etkili oldu. Eşkîyanın güçlenmesinde serbest tımarların stratejik konumuna değinildi. Eşkîyalık olaylarının yıllarca sürmesinde bunlara katılımların kesintisiz olması bazı taşra idarecileri ile kolluğun, iş birliktelikleri, serbest tımar sahipleri ile görevlilerin yardım ve yataklık yapmaları daha da önemlisi ateşli silahlara sahip olmalarında yardımcı olmalarının yanı sıra bölgeye gelen kolluk hakkında da muhbirlik yapmaları gibi nedenlere değinilmiştir. Kolluğun takibinde serbest tımarlara sığınan eşkıya, buradaki idareciler ile kolluktan istenildiğinde serbest tımar olduklarını söyleyerek teslim etmeyerek himaye etmişlerdi. Bu durum eşkıya ile mücadeleyi zorlaştırarak bazı sorunların çıkmasına neden olmuş bu gaileye kısa sürede son verilememesine yol açmıştı. Eşkîya ile mücadelede serbest tımarların, lojistik sağladıkları kolluk tarafından rapor edilerek Divân-ı hümayûna arz edilmesi üzerine serbest tımar sahipleri ile kolluğuna gözdağ mahiyetinde emirler gönderilmişti. Serbest tımar sahiplerinin çoğu saray erkânı ile taşra idarecileri olmaları, haklarında ciddi cezaların verilmesini engellemişti. Merkezî yönetim ise hükümlerde “Celâliler” ile iş birliği halindekiler hakkında tımarlarına el konulacağını belirterek yardım ve yataklıklarına mâni olmaya çalışmıştı. Tarihi süreçte serbest tımar sahipleri, merkezî yönetimin ikaz mahiyetindeki hükümlerini görmezden gelerek eşkıya ile iş birlikteliklerini sürdürüp isyan ateşinin daha da alevlendirmişlerdi. Eşkîyanın şekaveti nedeniyle askerî, adli tedbirler alınmış ayrıca suhte temsilcileri ile başkentte görüşülmüştü. Suhtelerin şekavetini önlemek için genel af çıkarılmasına rağmen eşkıyanın diğer bir kolunu oluşturan paralı askerlere dair ne gibi kararların alındığına dair Osmanlı belgelerinin sessizliği dikkat çekmektedir.

Eşkîya ortaklarının/şeriklerinin üst düzey bürokratlar olması kolluk güçlerinin, serbest tımar sahiplerine kanun gücünü uygulamakta da yetersiz kalmalarının en önemli nedenleri arasında idi. Serbest tımar sahiplerinin statü ve konumları ile serbest tımarların bazı ayrıcalıklara sahip olması eşkıyanın buralarda yuvalanıp güç bulmasını sağlamıştı. Bir taraftan devlet erkini kullanan eşkıya şerikleri (serbest tımar sahipleri) diğer taraftan da bunlarla mücadele eden kolluğun bulunması sorunun girift olmasına ve eşkıyalık olaylarının yıllarca sürmesine çanak tutmuştu. Bu yönüyle eşkıyalık olaylarına bir an önce son verilemeyişinde serbest tımarların lojistik faaliyetlerinin (yardım ve yataklıkları vs.) yanı sıra buralarda eşkıyaya katılımların olması, devlet erkini kullananlardan bazıları tarafından himaye edilmeleri gibi olumsuzlukların yaşanması, eşkıyanın maddi ve manevi yönden beslenip güçlenmesinde bu yerlerin stratejik önemine değinilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (2013). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celâli İsyanları)* (2. Baskı). Yapı Kredi.
- Akdağ, M. (1946). Celâli isyanlarının başlaması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 4 (1., 23-50.
- Aktan, Ç., Dileyci, D., & Saraç, Ö. (2002). *Osmanlı tarihinde vergi isyanları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*. 7 (2). 1-20.
- Arslan, H. (2001). *16. yy. Osmanlı toplumunda yönetim, nüfus, iskân, göç ve sürgün*. (2. Baskı). Kaktüs.
- Aşıkpaşaoğlu, H. N. (2011). *Aşıkpaşaoğlu tarihi*. Ötüken.
- Özdeğer, H. (2000). Osmanlı devletinin sosyal ve ekonomik tarihi tetkikler-makaleler. (1. Cilt). İstanbul Üniversitesi.
- Barkey, K. (2011). *Eşkya ve devlet Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi* (Çev. Z. Altıok, 2. Baskı). Tarih Vakfı Yurt.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 23: 42, 77, 128, 129, 181.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 24: 24, 297.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 25: 297.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 26: 15, 99.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 27: 340.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 29: 27, 66.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 47: 140, 192.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 48: 12/32.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 48: 171.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 69: 119-2, 219, 288, 300.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 70: 6, 47, 613, 300
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 71: 175, 178.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 72: 240, 250.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 73: 109, 451, 474.
- BOA. MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Mühimme Defterleri), 74: 54
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) Özet Transkripsiyon: Mustafa, S., ve diğer, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Beyazıt, Y. (2014). *Osmanlı ilmiyye mesleğinde istihdam (XVI. Yüzyıl)*. TTK.
- Cezar, M. (1965). *Osmanlı tarihinde levendler*. Çelikkilt.
- Cin, H. (2016). *Osmanlı toprak düzeni ve bu düzenin bozulması*. (4. Baskı). Berikan.
- Çelik, M. (2019). *Osmanlı medreseleri ve Avrupa üniversiteleri (1450-1600)*. Küre.
- Daşcıoğlu, K. (2017). *İskân, suç ve ceza Osmanlıda sürgün*. Yeditepe.
- Demirci, S., & Arslan, H. (2012). *Osmanlı Türkiye'sinde eşkıya, devlet ve siyaset*. Yalın.
- Doğru, H. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar nahiyesi*. TTK.
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle başa çıkmak Osmanlı imparatorluğunda siyasal çatışmalar ve suç (1550-1720)*. (Çev. H. K. Bejsovec). Alfa Tarih.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı şehirleri ve kırsal hayatı*. (Çev. E. S. Özcan, 2. Baskı). Doğu Batı.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı imparatorluğunda devlet ve ekonomi*. (11. Baskı). Ötüken.
- Genç, M. (1990). *Osmanlı imparatorluğunda devlet ve ekonomi*, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul-1989). 13-25.
- Gökbilgin, M. T. (1972). *Osmanlı müesseseleri teşkilâtı ve medeniyeti tarihine genel bakış*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Griswold, W. J. (2002). *Anadolu'da büyük isyan (1591-1611)*. (Çev. Ü., Tansel, 2. Baskı). Tarih Vakfı Yurt.
- Halaçoğlu, Y. (1998). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilâtı ve sosyal yapı*. (5. Baskı). TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı tarihi* (1. Cilt, 7. Baskı). TTK.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı imparatorluğunun ekonomik ve sosyal tarihi (1300-1600)*. (Çev. H. Berktaş, 1. Cilt). Eren.
- İnalçık, H. (2011). *Osmanlı idare ve ekonomi tarihi*. İsam.
- İnalçık, H. (2015). *Devlet-i aliyeye Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar-I* (55. Baskı). Türkiye İş Bankası.
- Karademir, Z. (2017). *İmparatorluğun açıklıkla imtihanı Osmanlı toplumunda kıtlıklar (1560-1660)*. (2. Baskı). Kitap.
- Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler*. (2. Baskı). TTK.
- Kazıcı, Z. (2011). *İslâm medeniyeti ve müesseseleri tarihi*. (9. Baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Kılıç, O. (2002). *Osmanlı devletinde meydana gelen kıtlıklar*, Türkler Ansiklopedisi, H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (Ed.). C. X. Yeni Türkiye.
- Kılıçbay, M. A. (2010). *Feodalite ve klasik dönem Osmanlı üretim tarzı*. (3. Baskı) Efil.

- Koç, Y. (2013). XVI. Yüzyılın ortalarında Osmanlı imparatorluğunda suhte olayları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18.147-160.
- Lewis, B. (2006). *İstanbul ve Osmanlı imparatorluğu medeniyeti*. (Çev. Ö. F. Birpınar). Bilge Kültür Sanat.
- Lybber, A. H. (2011). *Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı imparatorluğunun yönetimi*. (Çev. S. Cılızoğlu). Sarmal.
- Rüstem P. (2019). *Rüstem Paşa olarak bilinen târih-i al-i osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*. (Haz. İ. Göker). İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Neşet, Ç. (Sadeleştiren, notlar ve açıklamalar ekleyen) (1992). *Netayic ül-Vukuat kurumları ve örgütleriyle Osmanlı tarihi*. 1-2. 3. Cilt. TTK.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı imparatorluğunda derbend teşkilâtı*. (2. Baskı). Eren.
- Ortaylı, İ. (2016). *Hukuk ve idare adamı olarak Osmanlı devletinde kadı*. (2. Baskı). Kronik.
- Öz, M. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik sancağı*. TTK.
- Öz, M. (2010). *Kanun-ı kadîmin peşinde Osmanlıda "çözülme" ve gelenekçi yorumcular*. (4. Baskı). Dergâh.
- Öztürk, N. (2012). *Çadırdan saraya 14-15. yüzyıl Osmanlı devlet düzeni*. Yitik Hazine.
- Öztürk, N. (2012). *İmparatorluğun kurucuları gazi padişahlar Osman Gaziden II. Beyazide*. Timaş.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı imparatorluğunda paranın tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Tabakoğlu, A. (1987). Osmanlı ekonomisinde fiyat denetimi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 43(1-4). 111-150.
- Taneri, A. (2019). *Osmanlı kara ve deniz kuvvetleri (kuruluş devri)*. Bilge Kültür Sanat.
- Turan, O. (2011). *Türk cihân hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. (20. Baskı). Ötüken.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilâtı*. (3. Baskı). TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı tarihi* 1. Cilt (7. Baskı). TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı tarihi* 3/2. Cilt (7. Baskı). TTK.
- Ünal, M. A. (2011). *Paradigma Osmanlı tarihi sözlüğü*. Paradigma.
- Yılmaz, S. (2018). III. Murat döneminde eşkıya suhtelerle yapılan müzakere üzerine bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 45. 61-82.
- Yılmaz, S. (2018). III. Murad döneminde Anadolu ve Rumeli eyaletlerindeki kadı ve naiplerin değerlendirilmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 5 (18). 420-441.
- Yılmaz, S. (2019). XVI. Yüzyılda Osmanlı devletinde eşkıyalık bağlamında bürokratik kaos. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (AEUİİBFD)*. 3(2). 108-128.
- White, S. (2013). *Osmanlı'da isyan iklimi erken modern dönemde celâli isyanları*. (Çev. N. Elhüseyni). Alfa.